

ΤΡΕΙΣ ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΟΣ

1. Το αριστοτελικό παράδειγμα

«Από την εποχή του Αριστοτέλη [η λογική] δεν χρειάστηκε να κάμει ούτε ένα βήμα προς τα πίσω... Το περίεργο ακόμη σ' αυτήν, είναι ότι ακόμη και ως σήμερα δεν μπόρεσε να προχωρήσει ούτε ένα βήμα περισσότερο».¹

Από τα μέσα περίπου του 19ου αιώνα η θέση αυτή δεν αληθεύει. Η «απεικόνιση της λογικής σκέψης στην άλγεβρα της λογικής»² έχει επιτρέψει το σχηματισμό και την επίλυση θεωρημάτων που δεν θα μπορούσαν καν να διατυπωθούν με αριστοτελικούς όρους, έχει δηλαδή μετασχηματίσει ριζικά το κλασικό παράδειγμα της λογικής.

Ωστόσο η καντιανή θέση αληθεύει αν στο παραπάνω χωρίο αντικαταστήσουμε τον όρο «λογική» με τον όρο «θεωρία του επιχειρήματος». Απωθημένο στο περιθώριο του θεωρητικού ενδιαφέροντος —ίσως, μεταξύ των άλλων, και γι' αυτό το λόγο—, το παράδειγμα της αριστοτελικής θεωρίας του επιχειρήματος παρέμεινε ισχύον και αμετάβλητο. Η κλασική, η νεωτερική αλλά και η μετανεωτερική θεωρία προϋποθέτουν ως ουσιώδη τα χαρακτηριστικά τού επιχειρήματος που εισηγείται το ιδρυτικό αριστοτελικό κείμενο, τα *Τοπικά*.

Ο τεχνικός όρος για το επιχείρημα στα *Τοπικά* είναι «δια-

λεκτικός συλλογισμός». Οι όροι «επιχειρεῖν», «επιχειρήσεις», «επιχείρημα» χρησιμοποιούνται στα *Τοπικά* ως κοινολεκτικά συνώνυμα του τεχνικού όρου — και, όπως συμβαίνει συχνά σε παρόμοιες συνωνυμίες, η χρήση τους είναι μεταφορική. Στην τρέχουσα προ-αριστοτελική χρήση «επιχείρημα» είναι μια προσπάθεια, μια επιδίωξη, αυτό που έχει βάλει κανείς στο νου του να κάνει. Ο Σωκράτης θα προειδοποιήσει τον Αλκιβιάδη ότι αυτό που θέλει να κάνει, να διδάξει κάτι που ο ίδιος δεν γνωρίζει, είναι καθαρή τρέλα, με τα λόγια: *μανικόν γάρ ἐν νῷ ἔχεις ἐπιχείρημα ἐπιχειρεῖν*³ στην *Πολιτεία* ο σκοπός της τραγικής ποιήσεως, εκείνο που αυτή επιδιώκει, θα περιγραφεί ως το *επιχείρημά* της.⁴ Η πρώτη τεχνική χρήση του όρου «επιχειρεῖν» ανήκει στο λεξιλόγιο της πολεμικής τέχνης, όπου σημαίνει τη διεξαγωγή στρατιωτικής επιχείρησης: ο Θουκυδίδης χρησιμοποιεί τον όρο αποκλειστικά με αυτή την έννοια. Από αυτό το λεξιλόγιο το «επιχειρεῖν» μεταφέρεται στη διαλεκτική. Η μεταφορά αυτή απαντά ήδη, σποραδικά, στους Πλατωνικούς διαλόγους,⁵ χρησιμοποιείται συστηματικά στα *Τοπικά*, ενώ στα μεταγενέστερα κείμενα το επιχείρημα γίνεται αυτό καθ' εαυτό τεχνικός όρος της διαλεκτικής και καθιερώνεται ως κυριολεξία. Η μεταφορά είναι σαν μια στερεοσκοπική εικόνα: το επιχείρημα προβάλλει τη διαλεκτική πάνω στο πεδίο της πολεμικής τέχνης, επιλέγοντας και αναδεικνύοντας τα συναφή τους γνωρίσματα· είναι χαρακτηριστικό το ότι οι όψεις της έννοιας της διαλεκτικής που αναδεικνύονται έτσι, είναι αυτές που συγκροτούν τον πυρήνα του κλασικού παραδείγματος. Οι όψεις αυτές μπορούν συνοπτικά να εκτεθούν ως εξής:

Μερικότητα/τοπικότητα. Ο διαλεκτικός συλλογισμός είναι ένα «επιχείρημα», μια προσπάθεια, επαναλήψιμη, διότι, σε αντίθεση προς τον αποδεικτικό συλλογισμό, αυτός δεν έχει τίποτε το οριστικό: επιλέγει ένα σύστημα προκειμένων ή προϋποθέσεων και με αυτό ως αφετηρία προσπαθεί να ανατρέψει

(ανασκευή) ή να υποστηρίξει (κατασκευή) μια θέση· αν δεν το κατορθώσει, ή αν προβλέπει ότι δεν θα το κατορθώσει, είναι μέσα στους κανόνες του διαλεκτικού παιχνιδιού το να επιλέξει μια διαφορετική αφετηρία για μια νέα προσπάθεια. Είναι ατελής η περιγραφή μιας τακτικής κίνησης αν δεν αναφέρει την αφετηρία της, κατά κύριο λόγο, και τη διαδρομή της στο χώρο. Αντίστοιχα ο όρος «επιχείρημα» συμπεριφέρεται σαν ένα σύμβολο λογικώς ατελές, το οποίο, για να συμπληρωθεί, χρειάζεται την προσθήκη είτε ενός επιθέτου (πολιτικό, νομικό, ηθικό κ.λπ. επιχείρημα) είτε ενός προσδιοριστικού του «πόθεν» (επιχείρημα από των εναντίων, επιχείρημα εκ της αναλογίας), του «διά» (επιχείρημα διά της εις αδύνατον απαγωγής), του «προς» (επιχείρημα προς την θέσιν) κ.λπ. Παρόμοια προσθήκη δεν θα είχε νόημα προκειμένου, λ.χ., για τον αποδεικτικό συλλογισμό. Το επιχείρημα προσδιορίζεται με τον τρόπο αυτό ως ανήκον σε ένα σύστημα προτάσεων ή και αρχών, ως απευθυνόμενο σε ορισμένα χαρακτηριστικά του προτεθέντος ζητήματος, ως ισχύον σε μια περίπτωση ή στο πλαίσιο μιας επιμέρους νομιμότητας. Τα συμπληρώματα αυτά είναι δείκτες της εκάστοτε συγκεκριμένης μερικότητας ή τοπικότητας του επιχειρήματος.

Μαχητό. Ως ουσιαδώς μερικό, ένα επιχείρημα είναι πάντοτε μαχητό. Αν ακολουθήσουμε κατά γράμμα την κυρίαρχη χωρική αναλογία, σύμφωνα προς την οποία το να επιχειρηματολογείς είναι το να βλέπεις τα πράγματα από μια σκοπιά, μέσα σε μια προοπτική, τότε, όπως και για κάθε αντικείμενο στο χώρο, για κάθε πρόβλημα, υπάρχουν εξ ορισμού πολλές διαφορετικές οπτικές γωνίες, έτσι ώστε γι' αυτό που κερδήθηκε από μια σκοπιά, υπάρχει πάντα ανοιχτό το ενδεχόμενο να χαθεί από μιαν άλλη. Ο λογικός χώρος της διαλεκτικής και της ρητορικής, σε αντίθεση προς αυτόν της αποδεικτικής, ορίζεται από αυτή τη δυνατότητα του «συλλογίζεσθαι τα εναντία».⁶

Αποδεκτό — *προς έτερον.* Ο Γκότλομπ Φρέγκε προσδιορί-

σε ως εξής το αντικείμενο της λογικής: «η λέξη “αληθές” δηλώνει το σκοπό της λογικής, όπως η λέξη “ωραίο” δηλώνει το σκοπό της αισθητικής και το “αγαθό” της ηθικής». ⁷ Με παρόμοιο τρόπο ο Αλέξανδρος Αφροδισιεύς είχε προσδιορίσει το αντικείμενο της διαλεκτικής, όχι ως το αληθές, αλλά ως το αποδεκτό (ένδοξον): *οὐκ ἐν τῷ δι’ ἀληθῶν συλλογίζεσθαι ἢ διαλεκτικῇ τὸ εἶναι ἂν ἔχοι, ἀλλ’ ἐν τῷ δι’ ἐνδόξων*.⁸

Το αποδεκτό είναι έννοια σχέσης, είναι πάντοτε αποδεκτό για κάποιον — ενώ το αληθές είναι λογικά απόλυτο. Το επιχείρημα, ακριβώς επειδή έχει το είναι του *ἐν τῷ δι’ ἐνδόξων*, είναι στραμμένο προς έτερον — προς αυτό που ενδέχεται να γίνει αποδεκτό απο το συνομιλητή— σε αντίθεση προς τον επιστημονικό συλλογισμό, ο οποίος οφείλει να μη λαμβάνει υπόψη του την ενδεχόμενη αποδοχή ή απόρριψη: ο επιστήμων (σε αυτά τα συγκείμενα ο φιλόσοφος) διεξάγει την έρευνά του από μόνος του, *καθ’ εαυτόν*.⁹

Μετάληψις. Οι τρεις όψεις του επιχειρήματος έχουν ένα κοινό γνώρισμα: μπορούν να διαταχθούν, με παρόμοιο τρόπο, κατά το σχήμα «εν/πολλά» ή «ίδιο/διαφορετικό»: έτσι, για το ίδιο πρόβλημα υπάρχουν πολλές προσεγγίσεις, μπορούν να εφαρμοστούν διαφορετικοί τόποι και διαφορετικά ένδοξα (διαλεκτικές προτάσεις) [βλ. πιο κάτω Δ2], για την ίδια πρόταση είναι διαλεκτικά δυνατές διαφορετικές τιμές αλήθειας ή αξίες αποδοχής· η διαδικασία ανασκευής ή κατασκευής του ίδιου προβλήματος μπορεί να αποδοθεί με διαφορετικούς τρόπους, προσαρμοζόμενη στον εκάστοτε συνομιλητή (προς έτερον).

Ετούτη η διάταξη δεν ισχύει για τον αποδεικτικό συλλογισμό: σε κάθε συμπέρασμα (που είναι, εδώ, το ομόλογο του προβλήματος) αντιστοιχεί μία μόνο διαδικασία απόδειξης, η οποία διατυπώνεται με έναν τρόπο, ενώ η τιμή αληθείας του συμπεράσματος αυτού δεν μπορεί να μεταπέσει στο αντίθετό της.

Η κατανομή αυτή της ταυτότητας και της διαφοράς φέρνει το επιχείρημα πολύ κοντά στη σοφιστική. Η *γειννιάσις*¹⁰ της

διαλεκτικής προς τη σοφιστική είναι περισσότερο εμφανής στο *προς έτερον*. Το *προς έτερον* κάνει το έργο του διαλεκτικού πιο περίπλοκο από αυτό του *καθ' εαυτόν* συλλογιζόμενου φιλοσόφου: ο τελευταίος δεν έχει να σκεφτεί παρά μόνο εάν ένα συμπέρασμα προκύπτει πράγματι από τις προκειμένες, ενώ ο διαλεκτικός πρέπει να λάβει υπόψη του και άλλες ιδιότητες των μελών της συλλογιστικής ακολουθίας, όπως, λ.χ., το αν οι προκειμένες είναι «κοντά» στο συμπέρασμα, δηλαδή αν είναι εμφανές, με την πρώτη ματιά, ότι οδηγούν σε αυτό, γιατί τότε το έργο του διαλεκτικού δυσχεραίνεται: ο συνομιλητής του, ο προσδιαλεγόμενος, θα προσπαθήσει, με κάθε κόστος, να μην αποδεχθεί τις προκειμένες — εφόσον θα μπορεί να προβλέψει ότι μαζί μ' αυτές κινδυνεύει να αποδεχθεί και την ήττα του. Πρέπει λοιπόν οι προκειμένες να διατυπωθούν με τρόπο που να είναι αποδεκτές από τον *έτερον* του διαλεκτικού παιγνίου, και συνάμα να μη δείχνουν, τουλάχιστον στην πρώτη ματιά, το πού οδηγούν.

Οι τεχνικές απόκρυψης του συμπεράσματος (της *κρύψεως του συμπεράσματος*)¹¹ είναι μέρος της διδασκαλίας της διαλεκτικής και το Θ των *Τοπικών* τούς αφιερώνει αρκετές σελίδες. Ο Αριστοτέλης αναγνωρίζει ότι οι τεχνικές αυτές είναι *άγανος χάριν*, αφορούν τη διαλεκτική περισσότερο ως αγωνιστική και λιγότερο ως αναζήτηση της αλήθειας· ωστόσο, θα προσθέσει, *έπειδή πᾶσα ἡ τοιαύτη πραγματεία πρὸς έτερον έστίν, ανάγκη καί ταύταις χρῆσθαι* [βλ. πιο κάτω Δ3].

Από καθαρά λογική σκοπιά, η *κρύψις* έχει τους κινδύνους της. Όσο περισσότερο απομακρύνονται οι προκειμένες από το συμπέρασμα, όσο λιγότερο εμφανής γίνεται η σχέση τους, τόσο πληθαίνουν τα ενδεχόμενα να εκμαιευτούν από τον προσδιαλεγόμενο απαντήσεις που να αντιστοιχούν σε πρόβλημα διαφορετικό από το τεθέν στην αρχή της συζήτησης (ή να το αφορούν από άλλη σκοπιά, σε διαφορετικό χρόνο κ.λπ.) — απαντήσεις που θα χρησιμοποιηθούν, παρ' όλα αυτά, για

την ανασκευή του αρχικώς τεθέντος. Η κρύψις του συμπεράσματος ενέχει τον κίνδυνο της ανεπαίσθητης μετατόπισης του προβλήματος. Αυτός δεν είναι ο μόνος τύπος μετατόπισης που συνδέεται με το προς έτερον: ακόμη και η χρήση της ομωνυμίας, εφόσον αυτή λανθάνει, συνιστάται στα *Τοπικά*, προκειμένου να εκμαιευτούν οι κατάλληλες απαντήσεις από τον προσδιαλεγόμενο.¹²

Το να βάζεις κάτι στη θέση ενός άλλου, ενώ ταυτόχρονα υποστηρίζεις ότι μιλάς για το ίδιο, μια υποκατάσταση που δεν μπορεί, από τη σκοπιά της λογικής, παρά να χαρακτηριστεί λαθραία και παραβατική, είναι ο χαρακτηριστικός τρόπος της σοφιστικής, όπως αυτή θεματοποιείται στα πλατωνικά και τα αριστοτελικά κείμενα, δηλαδή ως παραγωγός εξαπάτησης και πλάνης.¹³ Το επιχείρημα γειτνιάζει προς τη σοφιστική, σε ορισμένες στιγμές των *Τοπικών* μοιάζει να ταυτίζεται με αυτή, διότι δεν μπορεί να αποφύγει το να χρησιμοποιήσει παρόμοιες τεχνικές. Μία από τις δυσκολίες που οφείλονται στη γειτνίαση αυτή, είναι το ότι δεν υπάρχει περιγραφικός όρος ο οποίος να περιλαμβάνει όλους τους δυνατούς τύπους των υποκαταστάσεων ή των μετατοπίσεων, τις οποίες μετέρχεται η διαλεκτική. Ο μόνος όρος που θα μπορούσε να διεκδικήσει αυτή τη γενικότητα, είναι το «σόφισμα»: ωστόσο εκεί που η σχέση της διαλεκτικής προς τη σοφιστική είναι το ζητούμενο, η χρήση του όρου αυτού θα συνιστούσε ακριβώς λήψη του ζητουμένου.

Ο Αλέξανδρος Αφροδισιεύς αντιμετώπισε αυτό το πρόβλημα, όταν χρειάστηκε να μιλήσει για τη «μετάθεση του προβλήματος», έναν τόπο που ο Αριστοτέλης περιλαμβάνει στις οδηγίες της διαλεκτικής, και τον οποίο δεν μπορεί, για τους λόγους που μόλις εκθέσαμε, παρά να τον ονομάσει «σοφιστικό» [βλ. πιο κάτω Δ5]. Όπως προκύπτει από το σχολιασμό του χωρίου, ο Αλέξανδρος θεωρεί ότι ο τόπος αυτός χαρακτηρίζει συνολικότερα τη διαλεκτική, πράγμα που καθιστά

την εμμονή στον όρο «σοφιστικός» προβληματική χρειάζεται έναν όρο περιγραφικό και ουδέτερο, και ως τέτοιον προτείνει τον όρο «μετάληψη». Στα συγκείμενα αυτά μετάληψη είναι το όνομα κάθε είδους υποκατάστασης, αντικατάστασης ή μετάθεσης που μπορεί να γίνει στη διαλεκτική. Έτσι, η μετάληψη μπορεί να αναφέρεται: α) στην αντικατάσταση ενός όρου, στη θέση ενός άλλου· β) στην υποκατάσταση μιας έννοιας ενός όρου, στη θέση μιας άλλης (σε περίπτωση που ένας όρος έχει περισσότερες της μιας έννοιες, και ο ένας εκ των διαλεγόμενων διαμορφώνει την πορεία της συζήτησης κάνοντας χρήση διαφορετικής έννοιας από αυτή στην οποία αναφέρεται ο άλλος)· γ) στη μετάθεση της έμφασης ή της σημασίας που αποδίδεται σε στοιχεία της διαλεκτικής ακολουθίας, όπως το να ανοίγει κανείς μια νέα σειρά επιχειρημάτων, φαινομενικά άσχετη προς το ζητούμενο, ή το να εκλαμβάνει ως ουσιώδες ένα επουσιώδες χαρακτηριστικό του ζητουμένου.

Υιοθετούμε την ορολογία του Αλεξάνδρου, εφόσον η προσέγγισή μας στο αριστοτελικό πρότυπο είναι ακόμη περιγραφική. Πρέπει ωστόσο να σημειώσουμε ότι, στα συγκείμενα μιας μεταθεωρίας της αριστοτελικής διαλεκτικής, η περιγραφική οπτική, και μαζί της η συναφής χρήση του όρου μετάληψη, δεν είναι αυτονόητα θεμιτές. Για τη σχετική συζήτηση βλ. πιο κάτω B2 και Δ5.

2. Το συλλογιστικό πρότυπο και η μεταγλώσσα

Αν κρίνουμε από τη λογική συμπεριφορά του αληθούς και του αποδεκτού ή από τη διάταξη ταυτότητας και διαφοράς, που περιγράψαμε πιο πάνω, ο αποδεικτικός συλλογισμός και το επιχείρημα είναι δύο πράγματα εξαιρετικά ανόμοια μεταξύ τους. Είναι μέρη της αριστοτελικής θεωρίας το να μη διασταλεί η ανομοιότητα αυτή σε εναντιότητα μεταξύ δύο ασύμμετρων μεταξύ τους πεδίων —που θα μπορούσαν να είναι,

λ.χ., η σοφιστική και η φιλοσοφία, η διαλεκτική και η επιστήμη—, δηλαδή να μην παραδοθεί το επιχείρημα στη σοφιστική ή, αντιστροφώς, αν δεχτούμε ότι η καταγωγή του είναι σοφιστική, να αποσπασθεί από αυτήν.

Στον επίλογο των *Σοφιστικών Ελέγχων* η γειτνίασις προς τη σοφιστική αναφέρεται ως ένα από τα κίνητρα που οδήγησαν στη σύνταξη των *Τοπικών*. Ο Αριστοτέλης διατείνεται πως τα *Τοπικά* είναι η πρώτη θεωρία της διαλεκτικής (η πρακτική προϋπήρχε, όμως η έως τότε διδασκαλία της ήταν απλώς εμπειρική: δεν παρέδιδαν την τέχνη την ίδια, αλλά τα αποτελέσματά της): τα *Τοπικά* δεν έχουν κανένα προηγούμενο, ούτε καν κάποιο ατελές σκαρίφημα θεωρίας για να το συμπληρώσουν ή να το διορθώσουν, ούτε καν κάποιο θεώρημα που θα μπορούσε να τους χρησιμεύσει ως αντικείμενο κριτικής. Μια θεωρία δεν είναι, ούτως ή άλλως, απλή καταγραφή της πρακτικής στην οποία αντιστοιχεί.¹⁴ αυτό ισχύει κατά μείζονα λόγο για την πρώτη θεωρία, είτε αυτή είναι πράγματι η πρώτη είτε απλώς αξιώνει να είναι.¹⁵ Μια τέτοια θεωρία έχει ιδρυτικό χαρακτήρα, «νομοθετεί» την τέχνη, με την έννοια ότι επεξεργάζεται και εισηγείται τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία κάτι μπορεί να λογίζεται ως ανήκον στην τέχνη, ενώ κάτι άλλο να αποκλείεται ή να θεωρείται ως παράβαση των κανόνων της. Προς αυτή την κατεύθυνση θα πρέπει να ερμηνεύσουμε την αναφορά στη γειτνίαση προς τη σοφιστική, σε έναν επίλογο-απολογισμό που θέλει να τονίσει ακριβώς αυτό τον ιδρυτικό χαρακτήρα του έργου: σκοπός της θεωρίας της διαλεκτικής είναι και το να την αποκαθάρει από τα σοφιστικά της στοιχεία. Για να αποκαθαρθεί το επιχείρημα από τη συγγενεία του προς τη σοφιστική, θα πρέπει να γίνει συγκρίσιμο προς την απόδειξη. Ως αξία γνώσης το αποδεκτό θα πρέπει να τεθεί στην ίδια κλίμακα με το αληθές, σε ένα χαμηλότερο της σκαλοπάτι.

Στα *Τοπικά* η μέριμνα αυτή εκδηλώνεται ήδη από την

πρώτη σελίδα, με την υπαγωγή του επιχειρήματος (χρησιμοποιούμε εδώ τον όρο αναχρονιστικά) στο γένος του συλλογισμού και με τον ορισμό του κατά το σχήμα «γένος-διαφορά»:

Για να κατανοήσουμε τον διαλεκτικό συλλογισμό, θα χρειαστεί πρώτα να πούμε τι είναι συλλογισμός, και ποια είναι τα είδη του... Ο συλλογισμός είναι μια μορφή λόγου κατά την οποία, αν θέσουμε ορισμένα πράγματα, προκύπτει, χάρη σ' αυτά, και κατά τρόπο αναγκαίο, κάτι διαφορετικό από αυτά. Αποδεικτικός είναι ο συλλογισμός, όταν έχει ως αφετηρία του αληθή και πρώτα, [...] ενώ είναι διαλεκτικός, όταν ξεκινάει από ένδοξα.¹⁶

Το επιχείρημα είναι συλλογισμός, και διαφέρει από τον αποδεικτικό κατά το ότι οι προκειμένες του είναι ένδοξα, ενώ του αποδεικτικού αληθή και πρώτα. Το επιχείρημα έτσι είναι μια έννοια παράγωγη: μπορούμε να την κατασκευάσουμε εφόσον γνωρίζουμε το συλλογισμό και το ένδοξον.

Η ένταξη στο γένος του συλλογισμού¹⁷ θέτει την ομοιότητα μεταξύ της λογικής ή της αποδεικτικής και του επιχειρήματος ως πρότερη, και πιο ισχυρή, από την ανομοιοότητά τους. Ο συλλογισμός παρέχει την ασφάλεια της μετάβασης από το αληθές των προκειμένων στο αληθές του συμπεράσματος (μετασχηματισμός *salva veritate*): το επιχείρημα εξασφαλίζει παρόμοια μετάβαση για το αποδεκτό (μετασχηματισμός, που κατ' αναλογίαν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί *salva probabilitate*).

Τα *Τοπικά* είναι ένα εγχειρίδιο για τους συμμετέχοντες στη διαλεκτική συζήτηση. Σκοπός τους είναι να καταστήσουν σε αυτούς διαθέσιμα επιχειρήματα και αντεπιχειρήματα με τα οποία να μπορούν να αντιμετωπίσουν οποιοδήποτε διαλεκτικό πρόβλημα ήθελε τεθεί. Για να το επιτύχουν αυτό, τα *Τοπικά* ακολουθούν τη μέθοδο που χαρακτηρίζει όλες τις συναφείς τέχνες (εν προκειμένω, τις ρητορικές, μια που η πραγματεία του Αριστοτέλη είναι το πρώτο αυτό καθ' εαυτό εγχειρί-

διο διαλεκτικής¹⁸): τα προβλήματα διαιρούνται σε ομάδες και σε καθεμία από αυτές αντιστοιχίζεται ένας κατάλογος τόπων, μεθόδων δηλαδή εύρεσης και διατύπωσης επιχειρημάτων. Ωστόσο η αναλογία προς τα εγχειρίδια της ρητορικής τέχνης σταματάει εδώ: η αρχή της διαιρέσεως στα *Τοπικά* δεν είναι θεματική αλλά λογική. Δεν οδηγείται από το εκάστοτε περιεχόμενο του προβλήματος (το οποίο στη ρητορική μπορεί να είναι το δίκαιο, το νόμιμο, η ευδαιμονία κ.λπ.) αλλά από την εσωτερική λογική άρθρωση της εκφοράς του προβλήματος — από τον τύπο της κατηγορήσεως στον οποίο αυτό ανήκει. Οι τύποι αυτοί είναι τέσσερις, τα τέσσερα *praedicabilia* ή «φω-νές»:¹⁹ ο ορισμός, το ίδιον, το γένος και το συμβεβηκός, και σε καθέναν από αυτούς αντιστοιχεί ένα σύνολο τόπων, που μπορεί να διαβαστεί και ως καταγραφή των λογικών χαρακτηριστικών, των λογικών «νόμων» του συγκεκριμένου τύπου κατηγορήσεως.²⁰

Είναι εξαιρετικά ισχυρή αυτή η μεταγλωσσική κατασκευή, που εμφανίζεται για πρώτη φορά στα *Τοπικά* και πρώτη της εφαρμογή είναι ο σχηματισμός της θεωρίας του επιχειρήματος. Για τον Αριστοτέλη κάθε πρότασις και κάθε πρόβλημα δεν μπορεί παρά να σχηματίζεται με έναν από τους τέσσερις αυτούς τρόπους.²¹ Αυτή η αξίωσή της να ισχύει καθολικά —το «κάθε πρόβλημα» και η «κάθε πρότασις» καλύπτουν όλο το πεδίο του λόγου, χωρίς να αφήνουν τίποτε απέξω— εδράζεται στο ότι κατορθώνει να απομονώσει τη λογική μορφή του λόγου από το εκάστοτε περιεχόμενό του και να διατυπώσει τα χαρακτηριστικά της. Η θεωρία του επιχειρήματος εγκαθίσταται σε αυτό το κεντρικό σημείο, που είναι η λογική μορφή (ο τύπος της κατηγορήσεως) και από εκεί ελέγχει τα περιεχόμενα (τα ένδοξα, τις τρέχουσες πεποιθήσεις, τις επιμέρους παραδοχές τού εκάστοτε συνομιλητή).

Ο συλλογισμός και το σύστημα των *praedicabilia* είναι τα δύο δομικά στοιχεία που χρησιμοποιούνται στα *Τοπικά* για

την κατασκευή της έννοιας του επιχειρήματος, ως απαλλαγμένου από τις συνέπειες της γειτνιάσεώς του προς τη σοφιστική.

Ο συλλογισμός είναι, και συγκροτείται ως²² όργανο ελέγχου του σοφίσματος. Ο κανόνας του συλλογισμού είναι η διατήρηση της ταυτότητας. Μια (διαλεκτική) ακολουθία η οποία είναι απεικονίσιμη σε συλλογισμό είναι, καταρχήν, ελέγξιμη ως προς κάθε δυνατή μετατόπιση της ταυτότητας — είναι μη σοφιστική [βλ. πιο κάτω Γ5]. Το σύστημα που σχηματίζουν τα *praedicabilia* εγγράφεται, όπως και το ομολόγό του σύστημα των κατηγοριών, σε προοπτική διάκρισης των σημασιών τού «εστί», η οποία αποβλέπει στο να αποτρέψει τη χρήση της αμφισημίας τού «εστί» για την παραγωγή σοφισμάτων. Σοφιστική είναι το να μην αναγνωρίζεις, λ.χ., τη διαφορά μεταξύ της κατηγορήσεως του γένους και της κατηγορήσεως του συμβεβηκότος, τους διαφορετικούς κανόνες που τις διέπουν, το να χρησιμοποιείς παραδοχές που λαμβάνονται από συμβεβηκότα στην εξαγωγή συμπερασμάτων που αφορούν το γένος — πράγμα που οδηγεί σε παράδοξα.²³

Και τα δύο δομικά στοιχεία της έννοιας του επιχειρήματος θέτουν τη σοφιστική ως καθαρή και απλή παράβαση — ως κακουργία.²⁴ Χρησιμοποιώντας την πλατωνική αλληγορία: η σοφιστική εξορίζεται από την πολιτεία της λογικής. Ωστόσο το πλατωνικό υπόδειγμα διδάσκει ότι η πολιτεία που εξορίζει το σοφιστή είναι καταδικασμένη να ζει σε διαρκή άμυνα και είναι έτσι σχηματισμένη ώστε να μπορεί να εξυπηρετεί μια διαρκή επιφυλακή: ο σοφιστής είναι ο δάσκαλος στις μεταμφιέσεις, ενδέχεται πάντοτε να επιστρέψει λάθρα στην Πολιτεία, υποδύομενος τον νομοταγή της υπήκοο. Για τον ίδιο λόγο η αριστοτελική θεωρία του επιχειρήματος είναι, και αυτή, κατ' ουσίαν αμυντική: το ίδιο της το αντικείμενο συγκροτείται ταυτόχρονα με τον έλεγχό του — κατά τρόπο σχεδόν παράδοξο, το αντικείμενο της θεωρίας, το επιχείρημα, είναι ο έλεγχος του επιχειρήματος.

Με την ένταξη του επιχειρήματος στο συλλογισμό και τη χρήση του συστήματος των *praedicabilia* ως σώματος της θεωρίας των *Τοπικών*, σχηματίζεται μια προοπτική, μέσα στην οποία οι τρεις όψεις του επιχειρήματος —η μερικότητα, το μαχητό και το προς έτερον— μπορούν να αξιολογηθούν όχι ως επιβιώσεις της σοφιστικής, ή σημεία επαφής της λογικής θεωρίας προς αυτήν, αλλά ως ελεγχόμενες αποκλίσεις από το συλλογιστικό ιδεώδες²⁵ με τον τρόπο αυτό το επιχείρημα αποκόβεται από τη σοφιστική του καταγωγή, εντάσσεται στο σώμα της λογικής θεωρίας, όχι όμως χωρίς κόστος: όπως θα δούμε στη συνέχεια [βλ. πιο κάτω Δ3], η διαλεκτική θεωρία που σχηματίζει έτσι την έννοια του επιχειρήματος είναι υποχρεωμένη να το κατανοήσει ως πλεοναστική μορφή του συλλογισμού, σχεδόν ως απλή υπόθεση ύφους.